

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის
ისტორიიდან

(„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“)*

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის გახალხურების პროცესს, რომელიც XIX ს-ის 60-იანი წლებიდან დაიწყო და რამდენიმე ათეულ წელს გაგრძელდა, ბუნებრივად მოჰყვა სალიტერატურო ენაში დიალექტური მასალის შეჭრა და პარალელურ ფორმათა გაჩენა. მაშინვე დაისვა სალიტერატურო ენის უნიფიკაციის საკითხიც (რომელია სწორი, როგორ ვწერათ: წავიდენ თუ წავიდნენ, კარგად თუ კარგათ, აღვიარებ თუ ვაღიარებ, წითელ ვარდის თუ წითელი ვარდის...).

საქმეს ართულებდა უცხოენოვანი ლექსიკის უხვად შემოსვლაც. დაიწყო ზრუნვა და ბრძოლა სალიტერატურო ენის დასახვეწად, მაგრამ მალე ცხადი გახდა, რომ სალიტერატურო ენაში შექმნილი სიჭრელის დაძლევა, ყველასთვის სავალდებულო ერთიანი ნორმების დაწესება არ მოხერხდებოდა არც პრესის ფურცლებზე გაშლილი პოლემიკით, არც ახალ-ახალი გრამატიკების შექმნით და არც ერთი რომელიმე პირის მიერ შემუშავებული მართლწერის წესებით. თანდათან ჩამოყალიბდა აზრი, რომ საჭიროა „ენის მცოდნენი“ შეიკრიბონ, იმჯელონ ამ სადავო საკითხებზე და მიაღწიონ რაიმე შეთანხმებას. მაგრამ ეს იყო მხოლოდ სურვილი, პრაქტიკულად კი ასეთი ღონისძიების თავის დამდგმელი არავინ ჩანდა. ისევ ი. ჭავჭავაძემ გადადგა ეს ნაბიჯი 80-იან წლებში¹. ილიას განუზრახავს საორჭოფო საკითხთა ერთი

* ვცერდნობით ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილებაში დაცულ მასალებს, რომლებიც XIX ს-ის ქართული პრესიდან ამოკრებეს განყოფილების თანამშრომლებმა (შ. აფრადონიმე, თ. გვერდწითელმა, თ. ზურაბიშვილმა, ვ. კალანდაძემ, ც. კალაძემ, ა. პაპიძემ, მ. ტაბაძემ, მ. შინჯააშვილმა და ნ. ტქიტიშვილმა), გ. ყორღანიას და საზოგადოების არქივებს.

1 1884 წ. 24 მარტის ნომერში „ივერია“ წერდა: „ჩვენ ვარჩიეთ შეგვეკრიბნა, რაოდენადაც შესაძლოა, ქართული ენის მცოდნენი და ყველა საცილობელი საგრაამატიკო საუნები გაგვერკვია. ამას შევეუღებთ კიდევ“.

რივის განხილვა-გადაჭრა „ენის მცოდნეთა“ ერთიანი ძალებით და სათანადო ზომებიც მიუღია: 1886 წ. 8 მარტს მოუწვევია თათბირი, დაუგზავნია უწყებები, რათა მოწვეულ პირთ ამ საკითხებზე წინასწარი დაფიქრების საშუალება ჰქონოდათ².

დღემდე შემორჩენილი ერთადერთი ცალი ამ უწყებისა, აღმოჩენილი პ. უმიკაშვილის არქივში, გამოაქვეყნა ა. შანიძემ 1939 წ.³

თათბირზე სამსჯელობოდ ილიას გამოუტანია შემდეგი საკითხები:

1. ცოდვილი პირისა, ცოდვილის პირისა თუ ცოდვილ პირისა? (მსახდვრელ-საზღვრულის შეთანხმება ბრუნვაში); 2. კაცად თუ კაცათ? 3. როდის ვიხმართ 3? 4. 3-ს და ს-ს შეუძლიათ თუ არა ერთმანეთის მაგიერობა გასწიონ? 5. ძველებური თუ ძველური, გენიალური თუ გენიური, გენიოსური თუ გენიოსებური? 6. კაცური /კაცებური, ღვთიური/ ღვთაებური ერთნაირი მნიშვნელობისა? 7. რა ნაწილაკი (მოვიდა რა) უნდა ვიხმართ თუ არა და რა შემთხვევაში? 8. -ებ-იან მრავლობითში დასმულ ქვემდებარესთან შემასმენელი როდის უნდა ვიხმართ მრავლობითში, ან: აუცილებელია თუ არა შემასმენელი ვიხმართ მრავლობითში, როცა ქვემდებარეს აქვს დაბოლოება -ნი. 9. წინადადების აგებისას ზმნური ფორმებია უფრო ბუნებრივი ქართულისათვის თუ სახელური?

სამწუხაროდ, არ შემოგვრჩენია ცნობა, როგორ წარიმართა ეს თათბირი, რა ხასიათის მსჯელობა გაიმართა, ვინ მიიღო მონაწილეობა, რა გადაწყდა ამ საკითხების შესახებ. მაგრამ მკვლევართა დაკვირვებით, ამ თათბირის კვალი უნდა ეტყობოდეს „ივერიასაც“ და ილიას ენასაც. კერძოდ, აღნიშნავენ, რომ -დნენ დაბოლოების, მსახდვრელ-საზღვრულის სრული დაბოლოების (თავისის თითების), 3/ს-ს ხმარების წესები 1886 წლიდან „ივერიასა“ და ილიას ნაწერებში იმდენად მყარია, რომ შეიძლება ვიფიქროთ, ეს საკითხები თათბირზე გადაწყდა და მოწესრიგდა⁴.

დოკუმენტურად არ ჩანს, რომ მსგავსი თათბირი სხვაც ჩატარებინოს ილიას, მაგრამ ალბათ ეს ერთი თათბირიც კი (თუ იგი ჩატარდა) განამტკიცებდა იმ აზრს, რომ ენის საჭირობოროტო საკითხები სპეციალისტთა შეკრებაზე გადაწყვეტილიყო, სადავო საკითხების თაობაზე ერთიანი აზრი შემუშავებულიყო და რამდენიმე ფორმიდან ერთი დაკანონებულიყო სალიტერატურო ენაში სახმარად. მაგრამ არც ცხრაასიან წლებში მოხერხებულა ასეთი შეკრება, არავინ ჩანდა ამ

2 წელი მოსაწვევ ბარათზე აღნიშნული არ არის, დაადგინა ა. შანიძემ.

3 ეს ბარათი განმეორებით სრულად დაბეჭდა ზ. ჭუმბურიძემ. იხ. მისი: ასი წლის წინათ, ვ. „დროშა“, 1986, №4 და დედაენის შესვეურა, გაზ. „კომუნისტი“, 1987, 7 იანვარი.

4 ზ. ჭუმბურიძე, დედაენის შესვეური, „კომუნისტი“, 1987, 7 იანვარი.

საქმის გამძლოლი. ენის საკითხებზე ზრუნვა და მსჯელობა ისეც ინდივიდუალური წესით მიმდინარეობდა. საბედნიეროდ, XX ს-ის ათიანი წლებისათვის ამ დიდ ეროვნულ საქმეს გამოუჩნდა ქომაგი და ენის საკითხების განხილვას სისტემატური, ორგანიზებული ხასიათი მიეცა. ეს იყო „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“.

1915 წელს ყურნალი „განათლება“ იუწყებოდა: „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ გამგეობამ ერთი ფრიად საჭირო საქმის მოგვარება იკისრა — ეს საგანი გახლავთ საერთო მართყრის დამყარება ჩვენს მყერლობაში და გამორკვევა სხვადასხვა საგრამატიკო წესებისა“⁵.

ეს საზოგადოება შეიქმნა „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ ბაზაზე, რომელიც 1907 წელს ჩამოაყალიბეს მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტებმა იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტის გიორგი ყორდანიას ინიციატივითა და თავმჯდომარეობით. უნივერსიტეტის რექტორის ნებართვით 1909 წ. 24 ნოემბერს წრეს ი. ჰავჭავაძის სახელი მიენიჭა. წრის მიზანი იყო გაეცნო ქართული კულტურა რუსი ინტელიგენციისათვის. იკითხებოდა სტუდენტებისა და პროფესორ-მასწავლებლების (ალ. ხახანაშვილი, ა. ვორმსი, ვ. ფრიჩე, პ. საყულინი, ალ. ჯავახიშვილი და სხვ.) მოხსენებები ქართული კულტურის სხვადასხვა სფეროდან (ქართველი ხალხის ისტორია, მყერლობა, მუსიკა, ადათ-ჩვეულებები, საადათო სამართალი და სხვ.), მართავდნენ საიუბილეო სხდომებს, ქართულ საღამოებს, რომლებშიც ქართველ სტუდენტებთან ერთად მონაწილეობდნენ რუსული ხელოვნების მოღვაწეებიც (ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინი, ლ. სობინოვი, ვ. კაჩალოვი). 1908 წ. 23 აპრილს გაზეთმა „ამირანმა“ გ. ყორდანიას მოკლე ინფორმაციით საქართველოს აუწყა მოსკოვის უნივერსიტეტში „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის დაარსება“. 1912 წ., უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, ამ წრის წევრები დაბრუნდნენ საქართველოში და იმავე წელს თბილისში დააარსეს „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“⁶.

ინიციატივა ამ საზოგადოების დაარსებისა ეკუთვნის გ. ყორდანიას. მანვე შეადგინა წესდების პროექტი, რომელსაც გ. ყორდანიას გარდა ხელი მოაწერა ექვსმა პირმა: მიხეილ ლონგინოვის ძე კაცსა-

⁵ ყურნ. „განათლება“, 1915, № 8-9, გვ. 71-72.

⁶ ქვემოთ ვიხმართ შემოკლებას: ქკმ საზ-ბა. საზ-ბის მუშაობის შესახებ იხ. ლ. გოღერიძე, ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების მოღვაწეობის ისტორიიდან, „მნათობი“, 1970, № 1; მისივე, მასალები ქკმ საზ-ბის ისტორიისათვის, „საისტორიო მოამბე“, 1973, № 27-28; ნ. თარხნიშვილი, საზოგადოებრივი საქმიანობის უანგარო სიყვარულით, სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი, № 47-48, 1985

ქემ, ლეონიდე ალექსანდრეს ძე გაბაშვილმა, სილოვან გრიგოლის ძე გაბუნიაშვილმა, ქეთევან გიორგის ასულმა ჯავახიშვილმა, მიხეილ ვახტანგის ძე მაჩაბელმა, ვასილ გრიგოლის ძე კარბელაშვილმა. ეს პირნი ითვლებიან ქკმ საზ-ბის დამფუძნებელ წევრებად.

წესდების პროექტი 1912 წ. სექტემბრის პირველ რიცხვებში დასამტკიცებლად წარედგინა თბილისის გუბერნატორს. 29 ოქტომბერს ქკმ საზ-ბა დამტკიცებულ და ჩარიცხულ იქნა ნებადართულ საზოგადოებათა სიაში. მეორე დღეს, 30 ოქტომბერს, დაიწყო საზოგადოების მოქმედება პირველი დამფუძნებელი კრებით, რომელიც გაიმართა მიხ. მაჩაბლის ბინაზე. აირჩიეს საბჭო: გ. ჟორდანიას (თავმჯდომარე), დ. კასრაძე (მდივანი), სილ. გაბუნია (თავმჯდომარის ამხანაგი), დ. წითლანაძე, რ. გაბაშვილი, ვ. კარბელაშვილი (ხაზინადარი). კრებამ მიიღო წესდება.

ქკმ საზ-ბა მეცნიერულ-პოპულარული ხასიათის ნებაყოფლობითი ორგანიზაცია იყო, რომელშიც სულ მალე გაერთიანდა მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია.

თავდაპირველად საზ-ბაში იყო 12 წევრი (აქედან 7 დამაარსებელი), 1917 წელს — 318, 1927 წელს კი — 609. ჰყავდათ საპატიო წევრები: აკ. წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, მ. ჯანაშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, ე. თაყაიშვილი, თ. ჟორდანიას, მიხ. მაჩაბელი, ალ. ცაგარელი, ივ. სარაჯიშვილი, მ. ჯამბაკურ-ორბელიანი, ეკ. გაბაშვილი, ალ. ყიფშიძე, ეპისკ. კირიონი, ვლ. ალექსი-მესხიშვილი, მარჯორი უორდროპი, აკად. ვს. მილერი, პროფ. მაქს. კოვალევსკი, კონსტ. ბალმონტი, ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინი, ა. იაბლოჩკინა, ე. გოგოლევა, ს. იუდინი, ვს. აქსიონოვი, პროფ. ალ. ხახანაშვილი, მ. გორკი, პროფ. ფ. ოსტროგრადოვი, კ. მარჯანიშვილი და სხვ.

როგორც წესდებაში წერია, საზოგადოება მიზნად ისახავდა „ყოველმხრივ შეესწავლა ქართული კულტურა (სახელდობრ: ენა, მწერლობა, საზოგადოებრივობა, სამართალი, ეთნოგრაფია) და გაეცნო იგი რუსეთის საზოგადოებისათვის“⁷.

საზ-ბის საქმიანობას წარმართავდა გამგეობა (საბჭო) და საერთო კრება. გ. ჟორდანიასა და საზ-ბის საბჭოს მუშაობას ახასიათებდა იმავითი აკურატულობა, კვალიფიციურობა, უდიდესი პასუხისმგებლობა, სანაქებო სიზუსტე, საქმის სიყვარული, უანგარო თავდადება, წესრიგიანობა. საზოგადოებას არ ჰქონდა თავისი ბინა, რაც დიდ დაბრკოლებებს უქმნიდა. სხდომებისა და სხვადასხვა ღონისძიებებისათვის ისინი თხოულობდნენ ხოლმე ხან სათავადაზნაურო დეპუტატთა საკრებულოს დარბაზს, ხან ქართულ კლუბს, ხანაც — ზუბალაშვილე-

⁷ ქკმ საზ-ბის წესდება, §1, 1912, 29. X.

ბის სახლს ან მიხ. მაჩაბლის ბინას... ოქმებში ხშირად შევხვდებით საზ-ბის მადლობას, დარბაზის დათმობისათვის რომ უბდიან ამ დარბაზის მფლობელს.

1921 წ. საზ-ბას მიენიჭა ალ. ხახანაშვილის სახელი.

1912-1928 წლებში ქკმ საზ-ბამ დიდი მამულიშვილური საქმეები აკეთა: იკითხებოდა მეცნიერულ-პოპულარული მოხსენებები საქართველოს წარსულიდან, ქართული კულტურის ისტორიიდან, ქართველი ხალხის ადამ-ჩვეულებების, ადათობრივი სამართლის, ქართული ლიტერატურის, მუსიკის შესახებ, იმართებოდა ქართული კულტურის გამოჩენილ მოღვაწეთა იუბილეები, ხელოვნების საღამოები, ასევე, შეხვედრები თვალსაჩინო რუს მეცნიერებსა და კულტურის მოღვაწეებთან, აწყობდნენ მატერიალური კულტურის ნიმუშთა გამოფენებს (თბილისში, მოსკოვსა და ლენინგრადში), ხელს უწყობდნენ ქართული სიმღერების გუნდების ჩამოყალიბებას, საოპერო კულტურის განვითარებას (აქ წაიკითხა პ. მირიანაშვილმა „აბესალომ და ეთერის“ ოპერა, ზ. ფალიაშვილმა კი შეასრულა ნაწყვეტები ოპერიდან), მეურვეობდნენ ქართულ დასს და ზრუნავდნენ თეატრის აშენებაზე, კრებდნენ სალექსიკონო მასალას, ხალხურ სიმღერებს, ნიშნავდნენ პრემიებს, სცემდნენ წიგნებს და ბროშურებს, დახმარებას უწევდნენ ხელმოკლე მწერლებს, ააგეს მწერალთა დასასვენებელი სახლი წალვერში...

ასეთ საზოგადოებას არ შეიძლებოდა ყურადღების გარეშე დარჩენოდა ქართველი ხალხის მეობის უტყუარი ნიშანი — ქართული ენა. მათ მიზნად დაისახეს სკოლასა და დაწესებულებებიდან განდევნილი ქართული ენის როლისა და ავტორიტეტის გაზრდა, მისი ფუნქციების განმტკიცება, მისი დახვეწისა და მონოლითურობისათვის ბრძოლა. საზოგადოების კრებებზე ისმენდნენ მოხსენებებს ქართული სალიტერატურო ენის საჭირობოტო საკითხებზე. საოცარი სიყვარულითა და გულისხმიერებით, საერთოდ მთელი თავისი საქმიანობით ქართველ ხალხს დედაენის სიყვარულს, მასზე ზრუნვის სურვილს უღვივებდნენ.

საზოგადოების მუშაობის მოკლე ანგარიშში (1916 წ.) გვითხულობთ: „საზოგადოების კრებებს არა მარტო წმინდა სამეცნიერო მნიშვნელობა აქვთ, მათი დანიშნულება ისიც არის, რომ პრაქტიკულად შეაჩვიონ ჩვენი საზოგადოება ქართულ ლაპარაკს, ქართულ აზროვნებას“⁸. ხოლო საზოგადოების დამფუძნებელ კრებაზე (1912 წ. 30 ოქტომბერი) მიღებულ გადაწყვეტილებაში წერია: „1. საზოგადოე-

⁸ საქ. ცსსა, ფ. 2094, საქმე № 10, გვ. 2. იხ. აგრეთვე: ლ. გოდერძიძე, მასალები ქკმ საზ-ბის ისტორიისათვის, „საისტორიო მოამბე“, 1973, № 27-28, გვ. 271.

ბის კრების ოქმებიც უთუოდ ქართულად უნდა იწერებოდეს. 2. ყოველგვარი კრებები ქართულად უნდა იწარმოებოდეს, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ქართული კულტურის პოპულარიზაციის, მიზნით კრებაზე არაქართველები იქნებიან მოწვეულნი. 3. საზოგადოების სახელით მიწერ-მოწერა ქართულად იწარმოებოდეს“⁹.

ქკმ საზ-ბამ შეძლო მოენახა პრაქტიკული გზა ქართული მართლწერის საჭირობოროტო საკითხების გასარკვევად და მოსაგვარებლად. 1914 წ. 22 იანვარს საბჭოს კრებაზე გადაწყდა: „ისტორიისა და ენის ყოველმხრივ გამოსავლევად სისტემატური ლექციების მართვა“¹⁰, ხოლო იმავე წლის 7 თებერვალს უკვე კონკრეტული ღონისძიება დაისახა. საბჭოს კრების ოქმში წერია: „გამოირკვა, რომ ახლო მომავალში შესაძლებელია ორის მოხსენების გამართვა: მ. ჯანაშვილი — საინგილოს შესახებ და პ. მირიანაშვილი — ქართული გრამატიკის საკითხთა მოწესრიგებაზე“¹¹. ასე დაიწყო მუშაობა ენის საკითხებზე.

1915—16 წ.წ. საზოგადოების კრებებზე, რომელსაც ხშირად ას-ზე მეტი კაცი ესწრებოდა, ძალზე აქტიურად განიხილებოდა სალიტერატურო ქართულის სადავო საკითხები. „ენის მცოდნეებთან“ ერთად საქმეში ჩაება ფართო საზოგადოებაც. ქართული გრამატიკისა და ლიტერატურის სანაქებო ცოდნას იჩენდა საზოგადოების თავმჯდომარე გ. შორდანი.

საზ-ბის კრების ოქმები ქვეყნდებოდა პრესაში („კლდე“, „საქართველო“, „განათლება“, „სახალხო ფურცელი“...).

ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებულ ვრცელ ინფორმაციებში დაწვრილებითაა გადმოცემული კრებებზე გამართული მსჯელობა. არქივში დაცული ოქმები კი ასეთი სრული არ არის. საზოგადოების არქივში დაცულია ერთი დიდი წიგნი, რომელშიც შეტანილია გამგეობისა (საბჭოს) და საერთო კრებების ყველა ოქმი. აქვე მოთავსებულია საგრაამატიკო კომისიისა და კერძო თათბირების პირველი კრების ოქმები, ასევე წევრთა სიები. ამ წიგნში ოქმები გადაუწერიათ 1914 წ. 30. XII-ის საბჭოს კრების დადგენილებით: „წარსული ოქმები გადაწეროს ერთ წიგნში“. (იმავე გვერდზე სქოლიოში შენიშვნაა: „ეს წიგნი გადაწერილია თანახმად მოყვანილი დადგენილებისა“). ეს ოქმები მოკლეა. მაგ., 1915 წ. 15 იანვრის კრების ოქმში წერია: „გამართა საუბარი ქართული მართლწერის შესახებ, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს პ. მირიანაშვილმა, ს. დადიანმა, ს. გორგაძემ, მ. ვას. კარბელაშვილმა, დ. კარიჭაშვილმა, ა. ჭიჭინაძემ, ვ. ბარნოვმა“, ხოლო რა სა-

⁹ ლ. გოდერიძე, დასახ. ნაშ., გვ. 277.

¹⁰ საქ. ცსსა, ფ. 2094, საქმე № 10, გვ. 66 v.

¹¹ იქვე, გვ. 67.

კითხვებს ეხებოდა ეს საუბარი, არ ჩანს. ამდენად, პრესაში გამოქვეყნებულ მასალას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. გაზეთებისათვის ამ მასალებს, როგორც ჩანს, ილია ბაკურაძე წერდა. 1915 წ. 8. V-ის საერთო კრების ოქმში ასეთ ცნობას ვხვდებით: „კრებამ მადლობა გადაუხადა სამის კრების მდივანს ილ. ბაკურაძეს მშვენიერი ოქმების შედგენისათვის... აგრეთვე ადგილობრივ გაზეთების რედაქციებს კრებების ანგარიშების ბეჭდვისათვის და დაავალა საბჭოს, სთხოვოს რედაქციებს შემდეგი ოქმები უფრო ვრცლად ბეჭდონ (განსაკუთრებით მოხსენებები და კამათი) და, თუ მოსახერხებელია, განსაკუთრებული განყოფილება გაიჩინონ გაზეთში ან ჟურნალში საგრაშატიკო საკითხების მოწესრიგების საქმის სისტემატური სამსახურისათვის“¹². საზოგადოებას კარგად ესმოდა ამ ოქმების მნიშვნელობა. 1916 წ. 2 აპრილის კრებაზე საგანგებოდ განუხილავთ ოქმების გაუმჯობესების საკითხი. გამოთქმულა აზრი, რომ „ამ ოქმებს დიდი მნიშვნელობა აქვს და ექნება ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში. საზოგადოებაში იკითხება ზოგჯერ ფრიად საგულისხმომ მოხსენებანი, რომელთაც მნიშვნელობა ექნებოდათ ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში“¹³.

ამ ვრცელი ოქმებისა და სხვა მასალების გამოქვეყნებით ფართო საზოგადოებას საშუალება ეძლეოდა თვალი ედევნებინა, თუ როგორ მიმდინარეობდა მუშაობა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის.

ეფიქრობთ, არც დღევანდელი საზოგადოებისთვის იქნება ინტერესს მოკლებული, როგორ იდგამდა ფეხს ეს დიდი ეროვნული საქმე, რა საკითხები ისმოდა ამ სამოცდაათი წლის წინათ ქმ საზ-ბისა და საგრაშატიკო წრის კრებებზე, ვინ მონაწილეობდა ამ საკითხების განხილვაში, როგორ წარიმართებოდა მსჯელობა, რა გადაწყვეტილებას იღებდა კრება, ან რა ახალი საკითხები, იდეები და აზრები იზადებოდა საკითხთა განხილვისას, რა დონეზე იყო ქართული ენათმეცნიერული აზროვნება მე-20 ს-ის ათიან წლებში და სხვ. ინტერესს მოკლებული არც იმ ქართველ მოღვაწეთა გახსენება იქნება, რომელნიც ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საქმისთვის იღვწოდნენ. ესენი იყვნენ: პ. მირიანაშვილი, ს. გორგაძე, ივ. მაჭავარიანი, ვრ. ყიფშიძე, დ. კარიჭაშვილი, კ. კეკელიძე, ალ. ჭიჭინაძე, ივ. რატიშვილი, ლ. ბოცვაძე, მიხ. ყიფიანი, მ. კელენჯერიძე, ს. დადიანი...

¹² საქ. ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 15 v.

¹³ იქვე, გვ. 33 v.

ყოველივე ამის წარმოსაჩენად უკეთეს საშუალებად მიგვაჩნია ქკმ საზ-ბის კრებების მასალების გაცნობა. ნიმუშისათვის ვაღმოვცემთ რამდენიმე კრების შინაარსს..

ქკმ საზ-ბის კრება, რომელიც პირველად მიეძღვნა მთლიანად მართლწერის საკითხებს, ჩატარდა 1915 წ. 15 იანვარს. მსჯელობა ძირითადად ორგანიზაციული და პრინციპული ხასიათისა იყო: ზოგის აზრით, ამ საკითხზე ლაპარაკი ნაადრევი იყო საჭირო ძალების უქონლობის გამო (ს. გორგაძე). ზოგს სადავო საკითხთა გადაწყვეტაში უფლებამოსილად მიაჩნდა მხოლოდ სპეციალისტთა კრება (ს. დადიანი); სხვანი ფიქრობდნენ, დიდ ყრილობაში გრამატიკის წესების დადგენა შეუძლებელია, ეს საკაბინეტო საქმეაო (პ. მირიანაშვილი).

შემოთავაზებული იყო კვირაში ან ორ კვირაში ერთხელ თათბირის მოწვევა, რომელზედაც მეცნიერები შეთანხმდებოდნენ გარკვეულ საკითხებზე და შემდეგ უკვე ამის მიხედვით იმოქმედებდნენ სკოლაც და მწერლობაც (ა. ჭიჭინაძე).

ერთხმად აღინიშნებოდა სიჭრელე და ანარქია წერასა და ლაპარაკში, რომლის აღსაკვეთად, ი. იმედაშვილის აზრით, საუკეთესო საშუალება იქნებოდა მართლწერის ლექსიკონის შედგენა (ე. ი. წამოყენებულ იქნა ორთოგრაფიული ლექსიკონის შედგენის იდეა), მაგრამ, ვინაიდან მართლწერა მართლმეტყველებაზეა დამოკიდებული, ჯერ საჭიროდ იქნა მიჩნეული სწორი ლაპარაკის სწავლება (დ. კარიჭაშვილი). დაისვა ერთიანი სალიტერატურო ენის საკითხი და მოხმობილ იქნა ძველი ქართულის ვითარება, როცა ერთიან სალიტერატურო ენას ასაზრდოებდა ერთი (ქართლის) სკოლა, რომლის ნორმებსაც ემორჩილებოდა ენა. აღინიშნა იმის საჭიროება, რომ ქართველ, მწერლებს შეესწავლათ ეს კლასიკური ენა (პ. მირიანაშვილი). სადავო საკითხების გადაწყვეტაში ძველ ქართულს მიეცა უპირატესობა (ვ. კარბელაშვილი)¹⁴.

ათი დღის შემდეგ, 1915 წ. 25 იანვარს „მართლწერის საკითხებზე ბაასის გასაგრძელებლად“ კვლავ იმუშავა საერთო კრებამ¹⁵. ეს კრება უფრო კონკრეტულ საკითხებს შეეხო. ს. გორგაძემ ითხოვა წინასწარ ორი საკითხის გარკვევა: 1. უფლებამოსილია თუ არა ეს კრება საბოლოოდ გადაწყვიტოს წამოყენებული საკითხები, თუ ასეთი გადაწყვეტა მიენდობა სპეციალისტთა ყრილობას. 2. არის თუ არა განს-

¹⁴ ამ მნიშვნელოვანი კრების შესახებ ცნობები გამოაქვეყნეს: ჟურნალმა „კლდე“ (1915, № 2) და გაზეთმა „სახალხო ფურცელი“ (1915, № 187).

¹⁵ გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ 1915 წ. 28 იანვრის ნომერში აქვეყნებს ცნობას ამ კრების შესახებაც.

ხვავება სალიტერატურო ენასა და მართლწერას შორის, არსებობს თუ არა მართლწერა, როგორც გრამატიკის განსაკუთრებული დარგი.

პირველი საკითხის გარშემო სხვადასხვაგვარი აზრი გამოითქვა: მ. ყიფიანის შეხედულებით, ეს საკითხი საბოლოოდ მეცნიერთა ყრილობამ უნდა გადაწყვიტოს. პ. მირიანაშვილმა, პირიქით, მეცნიერთა ყრილობა არ მიიჩნია ავტორიტეტულად — ქართული სტილის მეცნიერნი არა გვყავსო. ივ. რატიშვილის აზრით, თუშეცა მეცნიერთა მონაწილეობა აუცილებელია, მაგრამ მანამდე სკოლა და მწერლობა ვერ დაიცდინან და საჭიროა დაუყოვნებლივ შეუდგნენ მუშაობას. გრ. ყიფშიძემ შეუძლებლად მიიჩნია ენის საკითხების გადაწყვეტა კენჭისყრით. მისი აზრით, აჯობებდა კარგი მწერლების ნაწარმოებებიდან მაგალითების ამოკრება და მათზე დაყრდნობა. ლ. ბოცვაძის აზრით კი, მეცნიერული გრამატიკის შექმნამდე საჭირო იყო საზოგადო წესების შემუშავება, რათა სახელმძღვანელოები ერთგვარი ენით ყოფილიყო დაწერილი.

მსჯელობის შედეგად კრება იმ გადაწყვეტილებამდე მივიდა, რომ¹ 1. ამთავითვე შესდგომოდნენ ქართულ მართლწერაზე საუბარს. 2. საკითხების საბოლოოდ გადასაწყვეტად მოეწვიათ ქართული ენის სპეციალისტთა ყრილობა. 3. ყრილობის მოსაწვევად საზოგადოების საბჭოსთან შექმნილიყო სპეციალური „საგრამატიკო კომისია“.

მეორე საკითხზე — „არსებობს თუ არა მართლწერა, როგორც გრამატიკის ნაწილი“ — აზრი ძირითადად ორად გაყოფილა: პ. მირიანაშვილი და დ. კარიჭაშვილი უარყოფდნენ ქართულში ორთოგრაფიის არსებობას. მ. ჯანაშვილმა კრებას შეასხენა მ. ბროსეს აზრი, რომ ქართული დიდად განვითარებული ენაა და ზედმიწევნით ვადმოსცემს ყველა ბგერასო. საწინააღმდეგო აზრს ადგა ს. გორგაძე, რომელიც მაგალითების მოხმობით ასაბუთებდა ორთოგრაფიის არსებობას (ლაბარაკსა და წერას შორის სხვაობაა ძველ ქართულშიც და თანამედროვეშიც). პრინციპულად ამავე აზრს იცავდნენ: გრ. ყიფშიძე, მის. ყიფიანი, ივ. ელიაშვილი (მისი აზრით, ქართული მართლწერის სიმარტივე მოჩვენებითია), ალ. ჭიჭინაძე, ქრ. ციციშვილი.

კრება იმ აზრს დაადგა, რომ „ქართული მართლწერა იგივე მართლმეტყველება არ არის. ქართული ორთოგრაფია ცალკე არსებობს, როგორც ერთ-ერთი განსაკუთრებული დარგი გრამატიკისა“¹⁶.

კრებამ მოიწონა ივ. მაჭავარიანის წინადადება: კრების ოქმებით იბეჭდებოდეს გაზეთებშიც და ცალკე ფურცლებადაც. ეს უკანასკნე-

¹⁶ ქკმ საზ-ბის კრების ოქმი, ცნსა ფ. 2094, საქმე № 10, გვ. 10-11. იხ. აგრეთვე ლ. გოდეროძის პუბლიკაცია: მასალები ქკმ საზ-ბის ისტორიისათვის, „საისტორიო მოამბე“, 1973, № 27-28.

ლი დაეგზავნოს სპეციალისტებს, რომლებიც ვერ შეძლებენ კრებაზე დასწრებას, მაგრამ შეუძლიათ წერილობით მონაწილეობის მიღება.

1915 წ. 28 თებერვალს საერთო კრებაზე ს. გორგაძემ წაიკითხა მოხსენება: „რა გზით შეიძლება ქართული მართლწერის მოწესრიგება“. მომხსენებელს სავალდებულოდ მიაჩნია სამი პრინციპის დაცვა: 1. სალიტერატურო ენის ბაზისი ფონეტიკაა. 2. როცა თვით ფონეტიკა გამოურკვეველია, უნდა ვეცადოთ არ შევასუსტოთ კავშირი თანამედროვე ფონეტიკისა და კანონზომიერი ფორმებისა. 3. თუ ახალ ფორმებს ძველ ქართულში არა აქვთ ანალოგია, უპირატესობა უნდა მიეცეს ამერულ ფორმებს.

ივ. მაჭავარიანის წინადადებით, კრებამ გადაწყვიტა, რომ საბჭო. შესდგომოდა წინასწარ მუშაობას პრაქტიკულად სახმარებელი ქართული ლექსიკონის შესადგენად და სათანადო მოხსენება წარედგინა უახლოესი საჯარო კრებისათვის.

კრებამ დაავალა საბჭოს: „ქართული გრამატიკის სადავო ვითარების გამოსარკვევად“ შეედგინა კომისია (სპეციალისტებისაგან). ეს კომისია შეიმუშავებდა გეგმას და ეცდებოდა საქმეში ჩაება ქართული ენის ყველა სპეციალისტი.

საბჭომ ოპერატიულად შეასრულა კრების დავალება. 1915 წ. 9 მარტის სხდომაზე შეიქმნა ორი კომისია: „საგრამატიკო“ (ივ. მაჭავარიანი, პ. მირიანაშვილი, ს. გორგაძე, კ. კეკელიძე, თ. ყორღანი, გრ. ყიფშიძე, დ. კარიჭაშვილი, შემდეგ, 1915 წ. 2. IV, დამატებით მოწვეულ იქნენ: ვ. ბარნოვი, მ. ყიფიანი, ივ. რატიშვილი) და „სალექსიკონო“ (იბ. ვართაგავა, იუსტ. აბულაძე, კ. ყიფიანი, დ. კარიჭაშვილი, მ. ჯანაშვილი)¹⁷.

1915 წ. 11 აპრილის საერთო კრებას პ. მირიანაშვილმა უკვე წარუდგინა ლექსიკონის შედგენის გეგმა და სანიმუშო კითხვითი ფურცელი სათანადო მასალის შესაგროვებლად. დიდი კამათის შემდეგ კრება დაეთანხმა პ. მირიანაშვილის დებულებებს და საბჭოს დაავალა მათი პრაქტიკულად განხორციელება, „საჭირო თანხის საშოვნელად ყოველი ღონისძიების გამოხატვა და აუცილებელი ხარჯის გაწვევაც, მაგ., კითხვითი ფურცლების დაბეჭდვა-გასავრცელებლად“¹⁸.

პ. მირიანაშვილის მიერ კრებაზე განსახილველად წარმოდგენილი გეგმა არქივში არ ჩანს (მას ზეპირად მოუხსენებია კრებისათვის), შეიძლება ამ გეგმის წერა დაწყებული იყოს № 29 საქმეში მე-17 გვერდად ჩაყვრებულ კითხვით ფურცელზე (საქმე № 29-ში თავმოყრილია ოქმების ამონაწერები მართლწერის საკითხების შესახებ). მომდევ-

17 საქ. ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 76.

18 საერთო კრების ოქმი, ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 13.

ნო მე-18 ფურცლად ჩართულია (მოცისფრო ქაღალდზე) „საჭირობო-როტო საგრამატიკო საკითხები“, სადაც აშკარად იცნობა პ. მირიანა-შვილი.

სრულად გადმოვცემთ ამ ფურცლებს:

„მასალა ქართული ლექსიკონისათვის: 1. სოფელი, თემი. 2. სახ-ლი (მიწური, ხისა, ქვითკირის), კარმიდამო. 3. საბლობა, ნათესაობა, მეზობლობა. 4. შინაური საქონელი, ცხოველ-ფრინველები, მათი მოვ-ლა. 5. ნადირ-მხეცები, ნადირობა. 6. ხვნა-თესვა, ბალი, ბოსტანი, ხე-ხილი, ბოსტნეული. 7. მიწა, წყალი (მიწის ცხოველ-, თხუნელა და სხვ. წყლის ცხოველი თევზი და სხვ., წყალმიწიერი: გველი და სხვ.). 8. ტყე, ველ-მინდორი, ტყის ნაყ-ხილი, ან მინდვრის ხილი. მხალეული. 9. მთა, კლდე, ქვა, მადნეული. 10. ზებირსიტყვაობა, ისტორია, სარწ-მუნოება. 11. ბუნების მოვლენა, ზეცა, სამყარო. 12. იარაღი, ხელოს-ნობა“.

შემდეგ შემდგენელს დაუწყია ერთგვარი ინსტრუქციის წერა, მაგრამ მხოლოდ 4 მუხლი დაუწერია. დაუსვამს მე-5 ნომერი და შე-უწყვეტია. ტექსტი ასეთია: „შენიშვნა: 1. როცა რამდენსამე სოფელს საერთო სახელი ექნეს, მაშინ თემის აღსანიშნავად ის სახელი უნდა იქმნეს მოხსენებული სოფლის შემდეგ. 2. სიტყვა ჩაწერილი უნდა იყვეს მარტივი მარტივად და რთული რთულ სიტყვად. ფრაზის ჩაწე-რა შეუძლებლია, სიტყვის მნიშვნელობის ახსნა ყოველად საჭიროა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საერთოდ გავრცელებული არ არის ან საერთოსგან განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს. 3. როცა ჩანაწერი სიტყვა ქართულია, უნდა მიეწეროს მეგრულ-ჭანურ-სვანურ-აფხაზუ-რი თარგმანი, თუ ჩამწერი მეგრელი, ჭანი, სვანი ან აფხაზია, აგრეთ-ვე რუსული ან სხვა ენის, თუ იცის, თანაბარი სიტყვა. 4. როცა სიტ-ყვა უნდა ჩაიწეროს ადგილობრივის ენით მეგრულ, ჭანურ, სვანურ ან აფხაზურად, მაშინ სიტყვის ჩამწერმა უნდა მიუწეროს ჭერ მისი ქარ-თული გამოთქმა, მერე ქართული თარგმანიც, აგრეთვე თუ იცის, რუ-სული ან სხვა ენის თარგმანი...“¹⁹

18 გვერდად ჩაკერებულ სხვაგვარ ფურცელზე ჩამოწერილია:

„საჭირობოროტო საგრამატიკო საკითხები: 1. პრეფიქსი **სა** და სუ-ფიქსი **ურ** (თანქრით მონაწერი: „უცხო სიტყ. ხმარების დროს“). 2. ნაცვალსახელთა ხმარება. 3. თანდებულები **უ** და **თხნიერ**. 4. კავში-რები **რომ**, **სად**, **რათა**. 5. შემასმენელთა სართები **ო**, **მეთქი**, **თქო**. 6. მიმართებითი კილო უღვლილებისა. 7. დამოკიდებითი კილო. 8. ად-გილის გარემოების და ზმნათა პრეფიქსების ურთიერთობა. 9. კავში-

¹⁹ ცსსა ფ. 2094, ს. № 29, გვ. 17

რები თუმცა, რათგანაც და მათი ურთიერთობა უმთავრეს წინადადებ-
ბასთან. 10. მმართველობა ზმნებისა. 11. დროთა მიმდევრობა“²⁰.

ამავე კრებაზე პ. მირიანაშვილს მოხსენებაც წაუკითხავს თემაზე:
„თავსართი სა და დაბოლოება ური“ (ეს სათაური ემთხვევა ზემოთ-
ყვანილ „საჭირბოროტო საგრამატიკო საკითხებში“ შეტანილ პირ-
ველ საკითხს). სამწუხაროდ, ამ მოკლე ოქმში არ ჩანს, რა აზრს ავი-
თარებდა მომხსენებელი და რა საკითხს ეხებოდნენ მოკამათენი.

ქკმ საზ-ბის საბჭოსა და „საგრამატიკო კომისიის“ გადაწყვეტი-
ლებით, საგრამატიკო კრებებისათვის უნდა მომზადებულიყო დასაბუ-
თებული მოხსენება²¹. სწორედ ასეთი მოხსენება წარუდგინა კრებას
მამა მელიტონ კელენჯერიძემ 1915 წ. 6 და 7 მაისს. ვინაიდან მოხსე-
ნება ვრცელი იყო, ორ ნაწილად იქნა წაკითხული: 1. „ქართული
მართლწერა ჩვენს მწერლობაში“ (6 მაისს). 2. „ქართული გრამატი-
კის სახელმძღვანელოები“ (7 მაისს).

მოხსენებაში ქართული სალიტერატურო ენის მდგომარეობა
მე-19 ს-ის მწერალთა მასალების მიხედვით იყო განხილული. მოხსე-
ნების დაწყებამდე პ. მირიანაშვილს განუცხადებია, რომ ამ ავტორებ-
ზე დამყარებით მსჯელობა სახიფათო იყო, რადგანაც მათ ქართული
სკოლა არ გაეგლოთ. დასაყრდენი უნდა ყოფილიყო მდიდარი ძველი
მწერლობა და ქართული ენის დედა-ძარღვი — ქართლის დიალექტი.

მოხსენებაში განხილული იყო შემდეგი საკითხები:

1. -დ/-თ-ს გაუმიჯნაობა; 2. -ება/-ობა დაბოლოებათა აღრევა
(მონობა, დიდებულობა... და არა მონება, დიდებულება...); 3. პირის
ნიშნათა არასწორი ხმარება (სტყორცნეს, სჯობს... და არა ტყორცნეს,
ჯობს...); 4. მიზეზისა და მიზნის აღმნიშვნელი კითხვითი სიტყვების
აღრევა (ასე რისთვის = რად ღონდები); 5. ბრუნვათა შეუთანხმებლო-
ბა (ყოველსავე ქართველს და არა ყოველივე ქართველს); 6. მსაზღვ-
რელის სრულ და შეკვეცილ სახეობათა აღრევა (ქრელს წინდებს,
ჭრელ წინდებს); 7. არასწორი ფორმების შერჩევა (ცხელმძღვანელობ
„ვეფხისტყაოსნით“ და არა... „ვეფხისტყაოსანს“); 8. დროის გარე-
მოებითი წინადადების უხეირო შემოკლება (რა შინ მოველ, დედა
იწვა); 9. ორთოგრაფია (სადმთო და არა სამდთო, სისხლის სათხევად
და არა სისხლის სათხევლად, მახე და ბადეა და არა მახე და ბადია...);
-ავ/-ამ დაბოლოებათა აღრევა: შესვაავს/მალაამს, „სხმით გარდასვლი-

²⁰ ცსსა, ფ. 2094, ს. № 29, გვ. 18.

²¹ არქივში დაცულია „საგრამატიკო კომისიის პირველი კრების ოქმი“ (ცსსა, ფ.
2094, ს. № 10, გვ. 79), რომელშიც ნათქვამია, რომ მსჯელობის შედეგად კომისია
მივიდა იმ აზრამდე, რომ ყველაზე უმჯობესია საკითხების საჯარო კრებებზე გან-
ხილვა, ოღონდ იმ პირობათ, რომ კრებას ოქმა ვრცლად დაიწეროს ხოლმე და
თვითული კრებისთვის მოხსენება მზადდებოდეს წინდაწინვე.

თის“ უკანონოდ ხმარება: გამეგრძელებინა და არა გამეგრძელებია და სხვ).

მსჯელობაში მონაწილეობა მიუღია: ალ. ჭიჭინაძეს, ს. გორგაძეს, გ. იმნაიშვილს, მ. ყიფიანს, ლ. ბოცვაძეს, დ. კარიჭაშვილს. ნათ ზოგ საკითხში მხარი დაუჭერიათ მომხსენებლისათვის, ზოგი საკითხის შესახებ კი განსხვავებული აზრი გამოთქმულა. მაგალითად: 1. დ-ს თ-დ ქცევა კეთილზმავანების შედეგია (ალ. ჭიჭინაძე); 2. -ება/-ობა „ეეფჩ-ისტყაოსანშიც“ მერყეობს. ჯერჯერობით ამ საკითხის გადაწყვეტა ნაადრევია (პ. მირიანაშვილი); 3. „შემოქმედებითი“ ბრუნვის წინ ნათესაობითი იხმარება: ავის თვალთ (პ. მირიანაშვილი); 4. ერთ არსებითთან რამდენიმე მსაზღვრელის ბრუნებისას უკანასკნელი მსაზღვრელი შეკვეცილი სახით იხმარება (ერთ საქათმეს) (ლ. ბოცვაძე); 5. წინადადება „რა შინ მოველ, დედა იწვა“ შემოკლებული არ არის (დ. კარიჭაშვილი. მომხსენებელი დაეთანხმა); 6. გამეკეთებინა ვნებითის ფორმაა და ასევე უნდა დარჩეს (ს. გორგაძე); 7. სწორია „თანამედროვე“ და არა „თანამედროე“ (ს. გორგაძე) და სხვ.

მ. კელენჯერიძის მოხსენების მეორე ნაწილი დაეთმო ქართულ გრამატიკის სახელმძღვანელოების, კერძოდ, ს. ზუნდაძის, პ. კვიციანიძის, მ. ჯანაშვილის გრამატიკების განხილვას. მომხსენებელი ეკამათება გრამატიკების ავტორებს ზოგი გრამატიკული საკითხის გამო, უწუნებს ზოგ ტერმინს, ეხება სადავო საკითხებს (ალღიარებ/ვალღიარებ, -დენ / -დენ...).

მომხსენებელმა საგანგებოდ განიხილა ივ. ჯავახიშვილის ენა და გამოთქვა შენიშვნები.

ქართული ენის გადაგვარების თავიდან ასაცილებლად მ. კელენჯერიძეს საჭირო პრაქტიკულ ღონისძიებად მიიჩნია: 1. ეროვნული სკოლისა და დისციპლინის შექმნა. 2. დროგამოშვებით ქართული ენის მასწავლებელთა კრება და ანკეტირება. 3. სპეციალური ჟურნალის დაარსება, რომელშიც განხილული იქნება ქართული გრამატიკის საკითხები. 5. საერთო გრამატიკის შედგენა და ხმარება. 6. დაკვირვება და სიფრთხილე წერა-ლაბარაკის დროს.

შესამე დღეს, 8 მაისს, გ. ყორღანიას მოთხოვნით, კამათი წარმართა საკითხების მიხედვით. იმსჯელეს: 1. -დენ / -დენ დაბოლოებათა შესახებ (ლ. ბოცვაძე, ქრ. ციციშვილი, მ. შალამბერიძე, პ. მირიანაშვილი, ალ. ჭიჭინაძე, გ. იმნაიშვილი). 2. მოქმედებითი ბრუნვის დაბოლოების შესახებ (-იდგან/-ითგან). (პ. მირიანაშვილი, ალ. ჭიჭინაძე, გ. იმნაიშვილი). 3. „განვითარებითი ბრუნვის“ სახელწოდების, ფუნქციებისა და დაბოლოების (-დ/-თ) შესახებ 4. წევან/წვანან ფორმათა შესახებ (პ. მირიანაშვილი, გ. იმნაიშვილი).

ს. დადიანმა პრინციპული საკითხი — ენის კანონთა საკითხი — დააყენა. ენის საფუძვლიანი ცოდნისა და სწორად წერის წყაროდ სა-
მი რამ მიაჩნიათ: ძველი ქართული მწერლობა, ცოცხალი ენა და ფო-
ნეტიკა. მაგრამ აქაც ყველგან სიჭრელეა, არ არის ერთფეროვნება,
ერთგვარობა წერის დროს. ასევეა ცოცხალ ენაში, კანონი ნორმაა. ის
ასახავს იმას, რაც რამდენჯერმე განმეორებულა „მომეციო მე კანონი,
რომ მის მიხედვით ვინელმძღვანელოო“.

მხოლოდ ერთი რომელიმე ფორმის მიჩნევას ურყევ საფუძვლად
შეცდომად თვლიან ალ. ჭიჭინაძე და, განსაკუთრებით, ილია ნაკაშიძე:
„შესაძლოა ესა თუ ის ფორმა ძველ მწერლობაში ან ცოცხალ ენაში
მოიძებნებოდეს, მაგრამ შემოქმედის შეზღუდვა არ შეიძლება: თუ
ის რაიმე ახალ ფორმას, კანონს შექმნის, მიღებულ უნდა იქნეს. აგ-
რეთვე შეიძლება ჩვენი სამშობლოს რომელსამე კუთხეში ახალი —
სრულიად არყოფილი ფორმა შეიქმნას, ამგვარ რამეს ყველგან გზა უნ-
და მიეცესო“.

1916 წ. 8 იანვარს საერთო კრებაზე სტუდენტმა მიხეილ ხერხეუ-
ლიძემ წაიკითხა მოხსენება „ქართული მართლმეტყველება და წერა“.
გაზეთ „საქართველოს“ 1917 წ. 28 თებერვლის ნომერში გამოქვეყნ-
და მ. ხერხეულიძის ეს ნაშრომი რედაქციის შენიშვნით, რომ ავტორ-
მა ეს დებულებანი ქკმ საზ-ბის საჯარო კრებას გააცნო.

მართლმეტყველებას და მართლწერას ზოგი მიჯნავდა, ზოგი აიგი-
ვებდა. მ. ხერხეულიძე ამ უკანასკნელ აზრს ემხრობოდა. „სიტყვა
„მართლწერას“ ვაკუთვნებ აზრს: მართლმეტყველება მართლად წე-
რა, დაწერა ისე, როგორც გლაპარაკობთ“.

იგი იზიარებს პ. მირიანაშვილის დებულებას: სწორია და უნდა
ვიხმაროთ „თებერვლის 19-ს“ და არა „19 თებერვალს“; ჭარბად არ
უნდა ვიხმაროთ ნაცვალსახელები... ეკამათება ს. გორგაძეს ზ-/ს-ს
ხმარების წესების გამო.

არასწორად მიაჩნია: 1. ორმაგი უარყოფა: არაფერს არ ვაკეთებ,
რუსულის მიბაძვად თვლის. 2. ვერ და არ ნაწილაკთა აღრევა (ვერ მო-
ვალ — არ მოვალ). 3. „მდგდრობითი სქესის ფორმების“ ხმარება (მე-
ფა, მთავრინა...). 4. სიტყვების აღრევა: რამდენი/რამოდენი, მქონე/
მექონი. 5. კავშირების (რომელიც რომელსაც, რომა...) ხშირად ხმარე-
ბა. 6. ფორმები: პასუხს კითხვაზე აძლევს, ხელს პირობაზე აწერს
(სწორია: კითხვას, პირობას...).

1916 წ. 24 იანვარს გამგეობის სხდომაზე გადაწყდა, რომ 30 იან-
ვარს საჯარო კრებაზე გამართულიყო კამათი ქართული მართლწერის
სადავო საკითხების გამოსარკვევად. საუბარს საფუძვლად უნდა დას-

დებოდა პ. მირიანაშვილის წიგნაკი „გახსოვდეს წერა-ლაპარაკის დროს“²².

მართლაც, 1916 წ. 30 იანვარს პ. მირიანაშვილმა საერთო კრებაზე წაიკითხა მოხსენება ქართული მართლწერის თაობაზე. მოხსენება იმდენად საყურადღებოდ მიიჩნია 150-კაციანმა კრებამ, რომ მხურვალე ტამით დააჯილდოვეს მომხსენებელი და სთხოვეს, სხვა დროსაც დაპბრუნებოდა ამ საკითხს. კამათში მონაწილეობა მიიღო 16 კაცმა (გ. იმნაიშვილმა, მ. ხერხეულიძემ, ილ. სიხარულიძემ, მელანიამ, დ. კარიჭაშვილმა, დ. ჯაშმა, გრ. ბურჭულაძემ და სხვ.).

პ. მირიანაშვილმა მოხსენებაში სხვათა შორის თქვა: „დღეს უცხო სკოლაში აღზრდილი ჩვენი ინტელიგენცია სხვაგვარად ფიქრობს, ლაპარაკობს და სხვაგვარად სწერს. თქობიარად წოდებული ჩვენი მოღვაწე გრამატიკის სრულს უცოდინარობას იჩენსო“²³. ამ განცხადებას პრესაში კამათი გამოუწვევია.

1916 წ. 15 მარტს პ. მირიანაშვილს კიდევ ერთი მოხსენება წაუკითხავს შემდეგი სათაურით: „ილია და აკაკი ნუთუ მართლა მდაბიურის ენის შემოქმედნი იყვნენ“. მან მაგალითებით სცადა დამტკიცება, რომ „ილია და აკაკი არ იყვნენ მდაბიო ენის შემქმნელები, რომ მათი წინაპრებიც მდაბიო ენითა სწერდნენ“. ცხარე კამათში ბევრმა მიიღო მონაწილეობა, მაგრამ „ვერ დაარღვიეს ბ-ნ პ. მირიანაშვილის დებულებებიო“, — გვაუწყებს ოქმი.

1916 წ. 23. II-ს საერთო კრებამ, მოისმინა რა ი. ვართაგავას მოხსენება თემაზე: „სოფელი და სოფლელები სოფ. მაგალობლიშვილის მოთხრობებში“, ერთხმად მიიღო მომხსენებლის წინადადება, რომ „ქმ საზ-ბა დაუყოვნებლივ შეუდგეს ქართველ კლასიკოსთა ნაწერებიდან თანამედროვე მწერლობაში უხმარებელ სიტყვების და ფრაზების ამოკრეფას და ამოკრეფილი მასალის პატარ-პატარა წიგნაკებად გამოცემას“²⁴; კრებამ გამგეობას დაავალა პირველსავე კრებაზე პრაქტიკული ზომების დასახვა და ნება მისცა ამისთვის საჭირო თანხების გაღებისა.

მეორე დღეს, 24 იანვარს, გამგეობის კრებამ განიხილა ეს საკითხი, სახელმძღვანელოდ მიიღო კრების გადაწყვეტილება იმ დამატებით, რომ კლასიკოსთა ენის შესწავლასთან ერთად შესწავლილ უნდა იქნეს ხალხური ენაც. „გადაწყდა შემდეგ მწერალთა ნაწერებიდან უხმარებელ, მწერლობაში ჯერ კიდევ ნეოლოგიზმებად დარჩენილი სიტყვების და ფრაზების (რამდენადაც ეს საჭიროა სიტყვის მნიშვნე-

²² ცსსა ფ. 2094, გვ. 100.

²³ იქვე, გვ. 29.

²⁴ საქ. ცსსა, ფ. 2094, ს. № 101, გვ. 25.

ლობის გასაგებად) ამოკრება: ს. მგალობლიშვილი (დაევალა იბ. ვარ-
თაგავას), დ. კლდიაშვილი (დაევალა ქ-ნ ქ. ამირეჯიბისას), დ. მაჩხა-
ნელი (დაევალა გ. ჩხეიძეს), ნ. ლომოური (დაევალა...)“.

გ. ყორდანის დაევალა ხალხური სიტყვების შეკრება, ხოლო
ივ. როსტომაშვილს — ლექსიკონიდან ამოკრება უხმარი სიტყვებისა.

საპირო შემთხვევაში სიტყვების ამომკრებს შეიძლებოდა დანიშ-
ვნოდა ჰონორარი: დაბეჭდილ სტრიქონში 1 კაპიკამდე, 0,5 (ან ნაკლებ)
სტრიქონში 0,5 კ-მდე.

3. მირიანაშვილს, ვ. ბარნოვს და საერთოდ ყველა მასწავლებელს
ეთხოვა საქმეში ჩაებათ ქართველი მოსწავლეები — შეძლებისდაგვი-
რად სავალდებულო შრომად ჩაეთვალათ შესაფერი ნაშრომი.

1915-16 წლებში საზოგადოების მიერ ჩატარებული მუშაობის
შედეგად მომზადდა ნიადაგი და გადაწყდა ენის საკითხების გადასაჭ-
რელად მეცნიერთა ყრილობის ჩატარება და ამ ყრილობის მოსამზა-
დებლად „საგრაამატიკო ფონდის“ დაარსება. გამგეობა ყოველგვარ
სახსარს ეძებდა ამ ფონდის შესაქმნელად. თავმჯდომარეს საერთო
კრებისათვის მოუხსენებია, რომ „დეპუტატთა საკრებულომ გადა-
წყვიტა 1915 წლის ხარჯთაღრიცხვაში შეტანილ იქნეს ქკმ საზ-ბისა-
თვის 600 მანეთი. კრებამ დაადგინა მადლობა მოახსენოს დეპუტატ-
თა საკრებულოს, როგორც ამ ფულის გადადებისთვის, ისე დარბაზის
მუქთად დათმობისთვის და, ამასთანავე, დაევალა საბჭოს შუამდგომ-
ლობა დეპუტატთა საკრებულოს წინაშე იმის გამო, რომ ამ 600 მანე-
თის გარეშე მისცეს საზ-ბას გრაამატიკული ფონდის შესადგენად ცალ-
კე თანხა. ასეთივე თხოვნით საბჭომ უნდა მიმართოს კერძო პირთ და
დაწესებულებათ“. საზოგადოების საბჭოს 1915 წ. 16 მაისის კრების
ოქმში დაცულია ცნობა, რომ საბჭომ გადაწყვიტა მის მიერ გამოცე-
მული წიგნაკის შემოსავლის 30%-ის მოხმარება ამ ფონდის დასაარ-
სებლად. საბჭოს დამსახურება იყო ისიც, რომ საგრაამატიკო ფონდის
შექმნაში დიდი ენთუზიაზმით ჩაებნენ როგორც კერძო პირები, ისე
სხვადასხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები, სათა-
ვადაზნაურო დეპუტატთა საკრებულო და სხვ. მაგრამ 1917 წ. ყრი-
ლობის მოწვევა ვერ მოხერხდა.

1918 წლიდან საზოგადოებას ჩამოსცილდა ქართული კულტურის
მეცნიერული შესწავლა და ახლად დაარსებული ქართული უნივერსი-
ტეტის ხელში გადავიდა. ამავე წლიდან საზოგადოებამ ახალი სახელ-
წოდება — „საქართველოს კულტურისა და შრომის კავშირი“ — და
ახალი წესდება მიიღო. ამ საკითხზე თავის მოხსენებაში 1918 წ. 6. II-ს
გ. ყორდანა ამბობს: „ქართული უნივერსიტეტის დაარსების შემდეგ
ქართულმა სამეცნიერო დაწესებულებებმა (მათ შორის ქკმ საზ-ბამ)
უარი უნდა სთქვან წმინდა მეცნიერული ხასიათის მუშაობაზე, მთელის

თავისი ძალ-ღონით უნდა ჩაებნენ პრაქტიკულ საქმიანობაში სამშობლოს ასაღორძინებლად... საჭიროა მიტოვებულ იქნას წმინდა მეცნიერული საქმიანობა და დარჩეს მხოლოდ პრაქტიკული საკულტურო მოღვაწეობა... გარდა ამისა, საზ-ბამ უნდა იკისროს ისეთი ფუნქციები, რომლებიც დღემდე არ შედიოდნენ მისი მოქმედების სფეროში, როგორც არის პრაქტიკული საქმიანობა, საქართველოში ნივთიერი კულტურის აყვავებისათვის ზრუნვა...²⁵.

მენშევიკების მმართველობის პერიოდში (1918—20 წ.წ.) საზოგადოება ვეღარ ახერხებს კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობას, რადგანაც მას უხდება ბრძოლა არსებობისათვის. ამიტომ ზრუნავენ გახსნან სამხატვრო სახელოსნოები, წიგნის მაღაზიები, საკანცელარიო ნივთების მაღაზიები... — იქამდეც კი, რომ ცდილობენ სასურსათო კომიტეტისაგან მიიღონ ნებართვა, რომ „მცხეთაში მოაწყონ ფქვილის სავაჭრო არა მაღალ ფასებში“ (1918. 6. III. კერძო თათბირის ოქმი).

მაგრამ ამ მძიმე ვითარებაშიც კი გიორგი ჟორდანიას ცდილობს მთლად უყურადღებოდ არ დატოვოს ენის საკითხები. როგორც კერძო თათბირის ოქმიდან ჩანს (1918. 28. II.), მას ქართული ენის შემსწავლელი კურსების დაარსების საკითხიც დაუსვამს, მაგრამ ნაადრევად იქნა მიჩნეული გ. ჟორდანიას ეს აზრი. 1918 წ. 5 ივნისს გამგეობის კრებაზე განმეორებით იქნა განხილული ეს საკითხი და გადაწყდა: საკითხის მოგვარება დაევალოს კავშირის წევრს შ. გ. ტატიშვილს.

1919 წ. 26 აგვისტოს კულტურისა და შრომის კავშირის გამგეობის კრებაზე ერთ-ერთ საკითხად განუხილავთ კირონ კათალიკოსის ფონდის დაარსების საკითხი. გამოუტანიათ დადგენილება: „ეთხოვოს ანჩისხატის სამრევლო საბჭოს ხსენებულ მიზნისთვის შეგროვილი ფული გადასცეს კულტურის და შრომის კავშირს, რათა ეს უკანასკნელი გაუძღვეს ფონდის შეგროვების და გამგეობის საქმეს“²⁶.

გასაბჭოების შემდეგ, 1921 წლიდან, საზოგადოებას დაუბრუნდა თავისი პირვანდელი სახელწოდებაც და წესდებაც და გაავრძელა მუშაობა კულტურის ძეგლების შესწავლისა და დაცვის საქმეში. კვლავაც ბევრი რამ იყო განზრახული, მაგრამ ასეთი საქმიანობა დაეკისრა შესაბამის საბჭოთა დაწესებულებებს და ორგანიზაციებს, ქმ საზ-ბა უფუნქციოდ დარჩა და 1928 წ. შეწყვიტა კიდევ არსებობა.

ვფიქრობთ, მოყვანილი მასალებიდანაც უნდა გამოჩენილიყო ას დიდი და მნიშვნელოვანი მუშაობა, რაც ქმ საზ-ბამ გასწია სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საკითხთა მოსაწყესრიგებლად. ქართუ-

²⁵ ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 55—60.

²⁶ ცსსა, ფ. 2094, ს. № 63, გვ. 6.

ლი სალიტერატურო ენის სადავო საკითხებზე მუშაობას სისტემატური, ორგანიზებული ხასიათი მიეცა. სწორ გზაზე დადგა სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საქმე. საზ-ბა სწორად წარმართავდა, თანდათან სრულყოფდა, მეცნიერულ სახეს აძლევდა ამ მუშაობას; წარმოაჩინდა სალიტერატურო ენის სირთულეებს, თავს უყრიდა სადავო საკითხებს, რომელთა შესახებ მსჯელობის საშუალება ეძლეოდა ყველა დაინტერესებულ პირს.

სადავო ფორმათაგან უფრო მართებული შესარჩევად მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული დაპყრდნობოდნენ ლიტერატურულ მასალას, ამოკრებილს გამოჩენილ მწერალთა თხზულებებიდან. ასევე აღიარებულ იქნა ძველი ქართულის მონაცემთა დიდი როლი ნორმათა დადგენაში. ყოველივე ეს კი სწორ პოზიციაზე დგომას ნიშნავს.

საჯარო კრებებზე დაისვა ბევრი გადაუდებელი საკითხი. საფუძველი ჩაეყარა მრავალ წამოწყებას, როგორც იყო: ორთოგრაფიული ლექსიკონის შედგენა, „საგრამატიკო“ და „სალექსიკონო“ კომისიების შექმნა, სალექსიკონო მასალის ამოწერა და შეკრება, ისეთი ენობრივი ნორმების შემუშავება, რომელთაც კანონის ძალა ექნებოდათ, ენის მცოდნეთა ყრილობის მოწვევა, ყრილობის ჩასატარებლად „საგრამატიკო ფონდის“ შექმნა და სხვ.

ფართო აუდიტორიაში წაკითხულ იქნა საგანგებოდ მომზადებული 10 მოხსენება სალიტერატურო ენის მოსაგვარებელი საკითხების შესახებ და განხილულ იქნა მრავალი სადავო საკითხი, როგორც წმინდა ორთოგრაფიული, ისე მორფოლოგიურ-სინტაქსური და სტილისტიკური ხასიათისა. მაგ.: მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშანი -ნენ/-ენ; მესამე ობიექტური პირის ნიშანი მ-/ს-; ვითარებითი ბრუნვის დაბოლოება -დ/-თ; -ება/-ობა დაბოლოების საკითხი; სა- და -ურ-ი აფიქსების ხმარება; მოქმედებითი ბრუნვის დაბოლოება (-ითგან/-დან). არაერთგვარ მსაზღვრელთა რიგი, რთული წინადადების კავშირთა გამოყენება: რომ, რად, რათა... მსაზღვრელ-საზღვრელის შეთანხმება...

საზოგადოება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა სკოლებში ქართული ენის დაცვას²⁷, ქართული ენის სიწმინდისათვის საზ-ბას მიზანშეწონილად მიიჩნდა, რომ ქართული პრესის სათავეში ყოფილიყვნენ „ქართული ენისა კარგი მცოდნენი, ქართულად ნაკითხნი და ქართულს მწერლობაზედ აღზრდილნი“, ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს ჰყოლოდათ სტილისტები და პერიოდულად ჩატარებულყო მათი

27 საბჭოს ოქმი, 1916. 13, I. ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 99.

თათბირები რედაქტორებთან ერთად პრესაში გამოქვეყნებული ტერ-
მინების დასადგენად²⁸.

ცხადია, საზ-მა მიზნად ვერ დაისახავდა ამ მრავალრიცხოვან სა-
კითხთა საბოლოოდ გადაჭრას, მაგრამ თავისი მოღვაწეობით, შეუწე-
ლებელი მსზრუნველობითა და დაუცხრომელი მუშაობით მან გამოაუ-
ხიზლა საზოგადოებრივი აზრი, ქართული საზოგადოების ყურადღება
გაამახვილა ენის პრობლემებზე.

რომ უფრო ნათელი გახდეს, თუ როგორ ჰქონდა წარმოდგენილი
საზ-ბას თავისი მიზანი და მოვალეობა, მოვიყვანოთ ერთი ოქმის მასა-
ლებს.

1916 წ. 17 აპრილის საბჭოს სხდომაზე უნდა შემუშავებულიყო
ინსტრუქცია ზაფხულში დაგეგმილი სამეცნიერო ექსკურსიისათვის
მცხეთაში. იმ. ვართაგავა წინ აღუდგა ამ ექსკურსიას, რადგან, მისი
აზრით, იგი დიდ ხარჯებს მოითხოვდა და მიზანს ვერ მიაღწევდა, ვი-
ნაიდან არ ჰყავდათ კვალიფიციური პირები, რომლებსაც ეცოდინებო-
დათ ისტორია, ხელნაწერების გარჩევა და წაითხვა, ძეგლების აღწე-
რა და მისი სტილის განსაზღვრა და სხვ. იმ. ვართაგავა გამოთქვამს
გულისტკივილს, რომ საზოგადოება ბევრ საქმეს ეჭიდება, ბევრი რა-
იმე წამოვიწყეთ (მაგ., ისტორიისა და ქართული ლიტერატურის ლექ-
ციების მოწყობა, საგრამატიკო საკითხების გარკვევა, ადათ-ჩვეულე-
ბათა შესწავლა, გამომცემლობა და სხვ.), დასრულებით კი ვერაფერი
დაეასრულებოთ. საქმეს ბევრს ვიჩინეთ, ენერგია კი ცოტა გვაქვს: უმჯო-
ბესია შევზღუდოთ ჩვენი მოქმედების ფარგლები, რათა იგი ნაყოფი-
ერი იყოს.

იმ. ვართაგავას აზრს მხარი დაუჭირა სვ. ბერიშვილმა. მათ
აზრს წინ აღუდგა ივ. რატიშვილი. საზოგადოება ახალი შექმნილია და
ნივთიერად ჯერ მოუღონიერებელი. ქართული კულტურა მრავ-
ალმხრივია (ეროვნული მუსიკა, არქიტექტურა, მხატვრობა, ისტო-
რია, ლიტერატურა). ეს საზოგადოება მიზნად ვერ დაისახავს ყველა ამ
დარგის მეცნიერულ გამოკვლევას. სპეციალური კვლევა-ძიება კი არა,
მათი პოპულარიზაცია და ფართო მასებში მისადმი სიყვარულისა და
ინტერესის გაღვივება არის საზ-ბის მიზანიო.

თავის მხრივ, გ. ჟორდანიაც განმარტავს, რომ საზოგადოების ამო-
ცანაა ფართო მასებში ინტერესისა და სიყვარულის გაღვივება ჩვენი
კულტურისადმი. ამ მიზანს საზ-ბამ მთლიანად მიაღწია. არც ერთი
კრება რომელიმე სხვა საზოგადოებაში „არ მიმდინარეობდა ისე ცოცხ-

²⁸ საზოგადოების ანგარიში 1912—1915 წ. წ. მუშაობის შესახებ. იმ. ლ. გო-
დერიძის პუბლიკაცია: მასალები ქმ საზ-ბის ისტორიისათვის, „საისტორიო მო-
ამბე“, 1973, № 27-28.

ლად და მრავალრიცხოვნად“, როგორც ქემ საზ-ბაში. არსად სხვა ქართულ დაწესებულებებსა და კრებებში არ იყო დაცული მტკიცედ წესიერება, როგორც ჩვენს საზოგადოებაში. რაც შეეხება წამოწყებულ საქმეთა დაბოლოებას: „ჩვენ მოვყიდეთ ხელი საგრაამატიკო საკითხებს, მაგრამ ჩვენი მიზანი არ იყო და არც შეგვეძლო მისი დაბოლოება, ჩვენ აღუძარიით ამ საკითხებისადმი ფართო ინტერესი და ზოგიერთმა პირმა უკვე მოჰკიდა ხელი მის დამუშავებასო“²⁹.

საზოგადოებამ არა მხოლოდ ამ მიზნის მიღწევა, არამედ გაცილებით მეტი შეძლო. მისი მოღვაწეობის შედეგად სალიტერატურო ენის სირთულეები გახდა არა ცალკეული პირის ან გაზეთის მსჯელობისა და დასკვნების, არამედ სპეციალისტთა კვლევისა და განსჯის საგანი. ვასაკვირი არ არის, რომ ამ მუშაობას, როგორც ყოველ ახალ საქმეს, ჰქონდა ხარვეზებიც, მაგრამ ეს არაა მთავარი. მნიშვნელოვანია ორგანიზებული, სისტემატური მუშაობის დაწყება და ენის საკითხთა შესწავლა-განხილვა სპეციალისტთა მიერ, მეცნიერულ საფუძველზე დამყარება ამ დიდი საქმისა.

ქემ საზ-ბისა და გ. ჟორდანიას მუშაობის შესახებ პ. მირიანაშვილი 1934 წლის 13 ოქტომბერს იგონებს: „ძალიან დიდი ქემ საზ-ბის როლი ქართული მართლწერის საკითხების გარკვევისა და პოპულარიზაციის დარგში. საზ-ბა რევოლუციამდე, მის შემდეგაც დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა ამ საქმეს; სწარმოებდა საგნის საზოგადოებასთან დაარსებულ სპეციალურ წრეში შესწავლა, აგრეთვე უფრო მნიშვნელოვან საკითხების საჯაროდ, საზოგადოების კრებაზე განხილვა, საქმეში ჩაბმულ იქნენ საგნის საუკეთესო მცოდნენი. ეს საუბრები საფუძვლად დაედო ქართული მართლწერის დარგში რამდენიმე სერიოზულ გამოკვლევას“³⁰.

ხოლო შ. დადიანი 1934 წ. 10 ნოემბერს წერდა: „ქემ საზოგადოებამ თავის დროზე ისეთი პოპულარობა მოიპოვა და ისეთი დიდი როლი ითამაშა, რომ თავის მორალური მნიშვნელობით გაუტოლდა იმ დროის ქართულ დიდ საზოგადოებრივ დაწესებულებებს, როგორც „წერა-კითხვის საზოგადოება“ იყო“³¹.

ყველაფერი ეს საზ-ბის თავმჯდომარის გ. ჟორდანიას დამსახურება იყო.

იპ. ვართაგავა ასე ახასიათებს გ. ჟორდანიას: „ვის არ ახსოვს ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება და მისი აღგზნე-

²⁹ ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 111 v.

³⁰ ცსსა, ფ. 1813, საქ. № 376, ფურ. 1—3. მოგვევს ლ. გოდეგრიძის პუბლიკაციის მიხედვით, იხ. მისი, მასალები „ქემ საზ-ბის“ ისტორიისათვის, „საისტორიო შრომები“, 1873, №27-28, გვ. 352.

³¹ იქვე, გვ. 352.

ბული, გატაცებული, ენერგიით აღსავსე თავმჯდომარე გიორგი ჟორდანიას... იგი იყო განხორციელებული ენერგია, შეუჩერებელი მოძრაობა, სიმკვირცხლე. მას ემარჯვებოდა ცოცხალი შემოქმედებითი საქმიანობა. მასში ჩქეფდა პრაქტიკული ნიჭი³².

გ. ქუჩიშვილი, რომელიც ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საქმის მწარმოებლად მიიწვია ერთხანს გ. ჟორდანიას, იგონებს: „მე ყოველთვის მაკვირვებდა პატივცემულ გიორგი ჟორდანიას თავდაუზოგავი მოღვაწეობა კულტურის ფონზე. არ თაკილობდა არავითარ შავ სამუშაოსაც, ოღონდ წინ წაეწია საზოგადო საქმე.

გიორგი ჟორდანიას, როგორც მოწინავე იდეების მატარებელი ადამიანი, მოურიდებელი მამხილებელი და მებრძოლი იყო ჩვენი ცხოვრების ყოველგვარი უკუღმართობისა, გადაგვარებული ქართველი ინტელიგენციისა და რუსიფიკატორებისა, რისთვისაც არა ერთი და ორი უსიამოვნება რგებია „ჯილდოდ“. გიორგი ჟორდანიას დიდ მზრუნველობას იჩენდა ჩვენი ღარიბი მწერლებისადმი და მისი თაოსნობით თვითმპყრობელობის დროს სახელოვან საბავშვო პოეტს შიო მღვიმელს გადაეხადა იუბილე, რომლის შემოსავლითაც დიდხანს უზრუნველყოფილი იქნა პოეტის ოჯახი.

არც მე და პოეტ ნოე ჩხიკვაძეს მოგვკლებია გიორგის მორალური და ნივთიერი დახმარება ამა თუ იმ სახით³³.

ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისა და მისი ხელმძღვანელის გ. ჟორდანიას წვლილი ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საქმეში უდავოდ მნიშვნელოვანია და სათანადო დაფასების ღირსიცაა.

32 მოგვყავს ნ. თარხნიშვილის წერილიდან: „საზოგადოებრივი საქმიანობის უანგარო სიყვარულით“, სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი, 1985, № 47-48, გვ. 140.

33 იქვე, გვ. 141.